

ФІЛОСОФІЯ

УДК 930.1

Немчинов І.Г.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

МИКОЛА БЕРДЯЄВ: СПОКУШЕНИЙ «РУССКОЙ ИДЕЕЙ»

У статті досліджено історіософську концепцію М. Бердяєва, що є інтерпретацією «русской идеи». Спокушений «русской идеей», Бердяєв вибудовує історію російського мислення як таку, що неухильно веде до усвідомлення необхідності здійснення мрії про Царство Христа на землі, де пануватиме вищий Порядок. Сучасний йому комунізм (сталінізм) виявляється історичним етапом такого здійснення.

«Русская идея» Бердяєва надає підстави російській владі використовувати сталінізм для ідеологічної легітимації нинішньої російської держави як інструменту реалізації традиційної російської релігійної місії.

Автор погоджується з тезою про те, що у царині філософії історії Бердяєв зраджує власній філософії свободи. Адже запропонована ним версія «русской идеи» консервує стан несвободи заради здійснення вказаної місії.

Ключові слова: *Бердяєв, «русская идея», філософія історії, історіософія, свобода, комунізм, сталінізм, есхатологія, хліїзм, месіанізм.*

Немчинов И.Г. Николай Бердяев: Соблазненный «русской идеей» *В статье исследована историософская концепция Н. Бердяева, которая является интерпретацией «русской идеи». Соблазненный «русской идеей», Бердяев выстраивает историю российского мышления как таковую, которая неуклонно ведет к осознанию необходимости осуществления мечты о Царстве Христа на земле, где будет царить высший Порядок. Современный ему коммунизм (сталинизм) оказывается историческим этапом такого осуществления.*

«Русская идея» Бердяева дает основание российской власти использовать сталинизм для идеологической легитимации нынешнего российского государства как инструмента реализации традиционной русской религиозной миссии.

Автор соглашается с тезисом о том, что в области философии истории Бердяев изменяет собственной философии свободы. Ведь предложенная им версия «русской идеи» консервирует состояние несвободы для выполнения указанной миссии.

Ключевые слова: Бердяев, «русская идея», философия истории, историософия, свобода, коммунизм, сталинизм, эсхатология, хилиазм, мессианизм.

Nemchynov I. Nikolai Berdyaev: Seduced by the «Russian idea». The article explores the historiosophical concept of N. Berdyaev, which is an interpretation of the “Russian idea”. Seduced by the “Russian idea”, Berdyaev builds the history of Russian thinking as such, which steadily leads to the realization of the need to realize the dream of the Kingdom of Christ on earth, where the higher Order will reign. 1940s communism (Stalinism) is the historical stage of such an implementation.

Berdyaev’s “Russian Idea” provides the basis for Russian authorities to use Stalinism to ideologically legitimize the current Russian state as an instrument for realizing the traditional Russian religious mission.

The author agrees with the thesis that in the field of philosophy of history Berdyaev changes his own philosophy of freedom. After all, the version of the “Russian idea” proposed by him preserves the condition of unfreedom on behalf of to carry out this mission.

Keywords: Berdyaev, “Russian idea”, philosophy of history, historiosophy, freedom, communism, Stalinism, eschatology, chiliasm, messianism.

Микола Бердяєв, безумовно, є одним з найбільш відомих російських мислителів ХХ ст. Вплив його ідей відчувається й сьогодні. Постійне звернення дослідників, політиків та широкого загалу читачів до його спадщини пояснюється не тільки тим, що йому вдалося вхопити головний нерв свого часу, але й тим, що проблематика, над якою замислювався він, набула нової актуальності у першій третині ХХІ ст. Й, це слід підкреслити, сталося так не в останню чергу завдяки самому Бердяєву.

Здебільшого наші сучасники підходять до творчості та особистості мислителя з наперед заданим пієтетом. Втім, його місце в історії російського та світового філософування сумніву не підлягає, а його спадщина потребує не захоплення, а аналізу. Причому, навіть не стільки у суспільно-політичному та філософському контекстах його часу, скільки у зв’язку з нагальними потребами сучасності.

Безперечно, роздуми Бердяєва про антроподіцею, творчість, свободу заслуговують всебічної уваги, а його занурення у глибини власного духовного досвіду дозволяють говорити про нього як про екзистенційного філософа та одного з небагатьох російських персоналістів. Проте головною темою його творчості, на наш погляд, варто вважати філософію історії, передусім російської. Й тут він постає перед нами не стільки як оригінальний мислитель, скільки як інтерпретатор горезвісної «русской идеи». Ба навіть більше, Бердяєву вдалося інституалізувати доволі розмиту суміш релігійних, політичних та історіософських поглядів щодо минулого та майбутнього Росії у те, що й можна назвати власне «русской идеей». Для багатьох його інтепретація «русской идеи» й є самою «русской идеей».

Свого часу Борис Зайцев звернув увагу на стиль письма Бердяєва. «Деспотизм прозирав у самій фразі писання його. Фрази – заяви, майже приписи. (...) Все владно та одноманітно. Й жодної словесної своєрідності. Таких письменників легко перекладати, вони виходять добре іноземними мовами», – писав Зайцев [6, с. 62]. Остання обставина

багато сприяла великій популярності Бердяєва на Заході. Тим більше, що одну з важливих книжок – *«Истоки и смысл русского коммунизма»* – він прямо адресував західному читачеві.

Той деспотизм письма («Занадто барабан», – зазначав Зайцев [6, с. 62]) живився не менш деспотичною традицією мислення, у свою чергу, надаючи їй закінченої філософської форми. Короткі, рубані фрази, формулювання, що переходять з одного твору до іншого, висновки, що залишаються майже незмінними упродовж тридцяти років. Усе це наче підкреслює позачасовий характер самої *«русской идеи»*, встановлює світоглядні та соціально-політичні рамки, у полі яких громадська думка та влада можуть оперувати набором смислів, відібраним на їхній розсуд та смак. Бердяєв талановито витягнув їх з російської історії (з «душі Росії») та не менш талановито оформив у концептуальний ряд (*«русскую идею»*), що свого часу не вдалося зробити ані Ф. Достоевському, ані В. Соловйову. Якщо в останніх двох мислителів присутня, радше, інтуїція «місії Росії», то у Бердяєва вона отримала філософську форму та історико-політичну формулу.

Проте скористатися інструментом, «виготовленим» Бердяєвим, може будь-хто й з будь-якою метою. Зазвичай, мислителі-теоретики й політики-практики, котрі звертаються до *«русской идеи»*, роблять це не з метою пошуку шляхів подолання негативних наслідків її панування у російському мисленні, а навпаки, намагаючись усіляко подовжити це панування, використати її комунотарність, абсолютність, месіанізм, позаісторичність тощо задля досягнення своїх, зовсім не шляхетних, цілей.

Звісно, покласти усю провину за практичне здійснення *«русской идеи»* різнобарвними правителями Росії на самого Бердяєва було б щонайменше перебільшенням. Але, так само як й Маркс за практичне втілення власної філософії, він несе свою частку відповідальності. Адже слід припустити, що писав він свої тексти не тільки для обговорення їх науковою спільнотою, але й для впливу на тих, хто ухвалює політичні рішення – від оточення Миколи II до Сталіна.

Ми не маємо на меті аналіз усієї доволі різнопланової та різнорівневої творчості Бердяєва. Як кожна жива людина, Бердяєв змінювався, й, відповідно, змінювалися його погляди. Навіть його власне самопізнання залишилося незакінченим (однойменна книжка вийшла друком після його смерті у редагованому його своячкою Євгенією Рапп вигляді). Проте історіософська частина його роздумів є найменш мінливою й, на жаль, саме вона найбільше актуалізується у сучасності. Тому **метою** нашої статті є аналіз саме філософсько-історичної концепції Бердяєва.

Для цього необхідно дослідити ключові ідеї його історіософії у вимірах 1915-1918 років, коли були надруковані статті, що увійшли до збірки *«Судьба России»* (1918), та 1946 року, коли вийшла друком *«Русская идея»*, яку він писав з 23 червня по 8 жовтня 1943 року. ([Див.: 7, с. 356, 358]).

*

На рубежі XIX-XX ст. широкі кола російських інтелігентів усе активніше стали писати про необхідність духовних змін. Політична альтернатива полягала у шляхах, що пропонували консерватори («підморозити» у широкому сенсі Росію) та соціалісти («соціальна революція» також у широкому сенсі). Проте ідеалом більшості представників

обох ідеологічних «таборів» було «навмисне» суспільство, де держава залишає за собою вирішення всіх питань життя як народу у цілому, так й окремої людини. Саме за державу, що розуміється апаратом примусу, вели боротьбу соціалісти та консерватори у Росії.

«Перехворівши» свого часу марксизмом, Бердяєв, разом з мислителями, котрі виступили у збірці *«Вехи»* (1909), запропонував шлях духовного відродження. Значною мірою справедливо дорікнувши російській інтелігенції нехтуванням істиною на користь досягнення утилітарних цілей шляхом «соціального конструювання» [Див.: 5, с. 30], Бердяєв й сам демонструє таке ставлення до істини. Його прихильність (й авторів збірки загалом) до звичних схем навіть у тих випадках, коли він піддає критиці окремі частини цих схем, не тільки є продовженням міфо-ідеологічної традиції *«русской идеи»*, але й передбачає її розвиток, що був доведений до крайньої межі за дванадцять років особами, котрі згрупувалися під вивіскою *«Смены вех»*. Звісно, соціально-політична ситуація була іншою, проте *«сменовеховство»* розвивалося, поширювалося й деградувало на очах Бердяєва. За великим рахунком, *«советизация»* Бердяєва після закінчення Другої світової війни є близькою до визнання більшовицької влади *«сменовеховцями»*.

Закликаючи до смирення перед істиною, Бердяєв пише: «Філософія є органом самосвідомості людського духу й органом не індивідуальним, а надіндивідуальним и соборним. Але ця надіндивідуальність та соборність філософської свідомості здійснюється лише на ґрунті традиції універсальної та національної. Зміцнення такої традиції має сприяти культурному відродженню Росії» [5, с. 42]. Й хоча далі він говорить про духів, що дрімають, й мають прокинутися за умови звільнення від «гнітючої влади політики», очевидно, самосвідомість, колективна та соборна на ґрунті національної традиції, може бути лише такою, що базується на ідеї всесвітньої місії Росії.

«Судьба России»

У підґрунті роздумів Бердяєва, за його власним зізнанням, лежить історіософія, усі протиріччя та протилежності якої мають єдину точку виходу – есхатологію. Саме з есхатологічних позицій Бердяєв намагається розглядати історію та культуру Росії, сучасні йому світові проблеми й робить прогнози на майбутнє. Ідея кінця, теорія кінця ніби визначає константи його філософії історії. Слушно зазначав Григорій Федотов, що «есхатологія Бердяєва не є відкидання історії, але завершення її» [9, с. 316].

Хіліастична складова *«русской идеи»*, самий факт прогнозування Бердяєвим майбутнього відсилає до традиції московського православ'я тлумачити кінець світу як завершення історії, що принесе остаточне розв'язання усіх світових проблем й встановлення «1000-літнього Царства Христа на землі», локалізованого у межах російської держави. Ба більше, саме у встановленні цього Царства вбачається місія російського народу. Причому, «тілом Христовим» виявляється не Церква, а Держава, Імперія, що має певним чином організувати простір у масштабі всієї Ойкумени (*«русской»* чи «православної», що фактично має дорівнювати загальнолюдській).

Ця традиція на перший погляд нагадує бердяєвський «стрибок з царства необхідності до царства свободи». Тільки для того, щоб встановлене російською владою «1000-літнє Царство Христа на землі» було «царством свободи», слід запровадити змальований Орвелом принцип – «рабство – це свобода».

Звісно, з розповсюдженням «освоєної» частини на усю планету ідея імперії перетворюється на таку, що втілити у життя неможливо. Але спроба «охопити обрії» була близькою не тільки владі у її корисних цілях самозбереження шляхом територіального розповсюдження, але й широким масам, які залишалися у полоні середньовічних уявлень про силу та могутність держави, що культивувалася самою ж державою. Не останню роль у прагненні побудови імперії відігравав й чинник націоналізму.

Хоча Бердяєв у збірці «Судьба России» виступає проти змішування націоналізму з месіянством, він визнає, що «месіянство не терпить співіснування, він – єдиний, завжди вселенський за своїм прагненням» [4, с. 102]. Його спроба обґрунтувати націоналізм практичністю, а месіянство – містикою є відверто невдалою. Також йому не вдалося довести, що месіянство «біологічно не знищує інші національності, він їх рятує, підкоряє своїй вселенській ідеї» [4, с. 103]. Адже, як визнає Бердяєв, «у месіянській свідомості завжди є ступене звернення до дивного, до катастрофічного розриву у природному ладі, до абсолютного та кінцевого» [4, с. 106].

Загалом, напружене ставлення до історії в Росії пов'язане з намаганням усвідомити історичний процес лише для того, щоб вийти за його межі, прорватися крізь історію до вічного життя у Царстві Божому, яке розуміється як вищий, найдосконаліший Порядок. Той Порядок, якому підпорядковане встановлення усіх інших «порядків», тих, що можливі в межах історії. Власне, ці «порядки» й набувають смислу тільки за умови, якщо ведуть до досягнення омріяного «вищого» Порядку. Усе, що їм протистоїть чи бодай заважає, підлягає усуненню. Відтак, месіянство нищить не тільки «інші національності», але національність самого народу-месії. Це довели більшовики, перетворивши центральні області Росії на провінцію імперії у найгіршому сенсі цього слова.

Бердяєв, надаючи месіянству риси жертвності та самообмеження нації, що бажає здійснити вселенську місію, закликає російський народ до самообмеження. Тут можна відкрити одразу дві паралелі: з поглядами Володимира Соловйова, котрий вважав це найпершою умовою здійснення національної ідеї, та із звичайним тлумаченням Месії-Христа, котрий самообмежився, прийшовши у світ у людській подобі та прийнявши смерть на хресті як простий смертний. Але у Бердяєва ідея самообмеження набуває форми ледь не самознищення росіян заради здійснення *«русской идеи»*. Відсутність нормальних умов існування, того, що Петро Чаадаєв називав «необхідними рамками життя» [Див.: 10, с. 41], свободи та справедливості, наскільки вони можливі у межах історії, він обумовлює свідомим чи підсвідомим прагненням росіян цю місію здійснити.

Тут легко помітити той мотив, що вдало використовувався правителями Росії-СРСР упродовж усього ХХ ст., – *«Забота у нас такая, забота наша простая: жила бы страна родная, и нету других забот!»*. Цей мотив залишається однією з важливих частин ідеологемі й нинішньої російської влади.

Досить багато написавши про особливості російського імперіалізму як такого, що не потребує територій, є ненасильницьким та поблажливим для народів, що потрапляють до його орбіти, словом, поклавши свою цеглину до підмурку міфу про «хороший» колоніалізм Росії, Бердяєв, однак, обмовився: «Єдиною природною претензією Росії є

Костянтинополь та вихід до морів через проливи. Російський Костянтинополь повинний бути одним з центрів єднання Сходу та Заходу» [4, с. 125]. Й далі: «Для того, хто дивиться на світову боротьбу з точки зору філософії історії, повинно бути ясно, що нині розігрується один з актів всесвітньо-історичної драми Сходу та Заходу» [4, с. 129]. На його думку, Перша світова війна засвідчила, що у самій Європі «приховані протилежні настанови, найворожі стихії, взаємовиключні духовні типи» [4, с. 131]. Багатьом у Європі Схід (Росія) виявився ближчим, ніж Німеччина. Завдяки війні Росія зможе вийти на світову арену як великий Схід-Захід.

Трагічність омани Бердяєва, та й не тільки його, стала зрозумілою вже після перших місяців війни, коли переможні реляції та патріотичні виступи змінилися санітарними потягами та хлібними чергами. Врешті решт, багато в чому завдяки вступу у війну, яка була абсолютно не потрібною Росії, вона «зобов'язана» революції. Не допомогла й самотня культура. Вона просто виявилася не на часі. Але Бердяєв продовжує наполягати на своїй правоті, видаючи збірку уже після революції. Він вважає, що світова війна може принести вирішення давніх проблем, які залишилися ще з часів «слов'янофільства», зокрема, російсько-польської. Він усвідомлює, що «слов'янофільство» було русофільством, заснованим на східному християнстві, з яким пов'язані ідеї культури та держави, протилежні європейським, що виходять з католицизму. За його думкою, саме з цим пов'язане негативне ставлення «слов'янофілів» до Польщі, яка була для них «тим Заходом всередині слов'янського світу, якому вони завжди протиставляли російський православний Схід» [4, с. 137].

Саме у неготовності до будь-яких компромісів з католицизмом вбачає Бердяєв головну причину невдачі трансформації «слов'янофільства» як русофільства у справжнє слов'янофільство. У ньому «було справжнє зерно слов'янської ідеї, але воно оточене застарілою та розкладеною оболонкою, яка надто зрослася з Росією казенною», – писав він [4, с. 139].

Бердяєв підкреслює ідеалізацію «слов'янофілами» державної могутності Росії на збиток її культурному впливу. Але ж й самий Бердяєв сподівається на силу Росії. Тільки перемігши у світовій війні, Росія може отримати Проливи, остаточно вирішити питання з Польщею, позбавити Німеччину та Австрію гегемонії на Балканах та у Центральній Європі. Очевидно, що ті сили, що здатні вирішити ці питання, жодним чином не переймаються культурною місією Росії як Схід-Заходу.

Постійне звернення до теми Проливів настільки звичне для Росії, що Бердяєв навіть не замислюється над відповідністю таких планів місянській ідеї. Лише згодом, наче у годину просвітлення, він наголошує на нерозумінні ідеологами істинного позитивного значення імперіалізму, на занадто утилітарному підході до результатів такої політики. «Але значення імперіалізму, як неминучого фазису розвитку сучасних суспільств, для об'єднання людства на всій поверхні землі й для створення космічної спільноти може бути визнане безвідносно до позитивного пафосу імперіалізму», – писав він [4, с. 148]. Світова війна повинна піднести нові творчі сили, відродити до життя здрахліле європейське суспільство. Її підсумком стане нове варварство, що скине з обличчя землі старе та розчистить місце для нової творчості. Міфопоетичні мрії

«слов'янофілів», що віщували загибель Європи та відродження Росії на її руїнах, стали, на його думку, набувати реальних рис у фронтах світової війни.

Не варто, звичайно, вбачати в Бердяєві мізантропа, котрий готовий заради здійснення своїх ідей вітати смерть та руйнування. Однак, його, так би мовити, історіософське зацікавлення у війні сумнівів не викликає. У цьому найбільш чітко виявляється його приналежність до російської традиції, для якої ситуація світового катаклізму є нормою.

У «Судьбе России» заміником поняття «*русская идея*» є «*идея России*», що полягає у місії Росії стосовно Європи. Намагаючись збагнути, «що замислив Творець про Росію», він підмінює самий народ «ідеєю народу». Тому роздуми Бердяєва про «*русских*» та «*русское*» є умоглядними й такими, що мало стосуються повсякденних проблем самих росіян.

«*Русская идея*»

У російській культурі співвідношення минулого, сучасності та майбутнього відповідає середньовічній релігійній традиції, де історія тлумачиться виходячи або з ідеального минулого, або з ідеального майбутнього. Вся російська історіософія перебуває у межах середньовічної парадигми. Може бути, найбільш це видно на прикладі саме Бердяєва. «Для російської історії є притаманною переривчастість, – писав він. – У протилежність думці слов'янофілів, вона менш за все органічна. У російській історії є п'ять періодів, які виявляють різні образи» [3, с. 32].

Але дискретність історії не передбачає обов'язкової дискретності парадигми. Розриви між періодами, позначені соціальними катастрофами та спробами залучення певного зовнішнього елемента, не стали полем переосмислення домінанти розвитку суспільства. Якими б радикальними ззовні не здавалися нововведення, вони поглиналися сталою традицією, підсилюючи у ній консервативні настанови. Опричнина Івана Грозного розгорнулася після цілої низки «проєвропейських» заходів. Кріпацтво остаточно закріпилося у Росії за фасадом «майже європейської» абсолютистської монархії. Новий феодалізм на селі розпочався за більшовиків, російський націоналізм та антисемітизм набули державного характеру у 1943 році, коли інтернаціоналізм став давати плоди у вигляді антигітлерівської коаліції.

Такий стан справ, по-перше, призводив до консервації архаїчної проблематики, по-друге, підсилював очікування кінця, виходу з історії. У XV ст. те, що очікуваний кінець світу так й не настав, призвело до перемикання на хіліазм. Ймовірність того, що у XXI ст. може бути інакше, надто мала.

Публікація «*Русской идеи*» майже співпала з періодом міцних контактів її автора з радянськими агентами. Г. Федотов не правий, коли пише, що книжку Бердяєв написав саме тоді. Як ми зазначали вище, написав він її раніше. Вона не мала кон'юнктурного характеру, а відображала історіософський світогляд Бердяєва. Як з'ясувалося, прихований навіть від друзів та учнів. «Многие друзья и ученики Бердяева были глубоко и тяжело поражены этим последним уклоном учителя», – зазначає Федотов [9, с. 315].

У вступі до книжки Бердяєв зізнається: «Мене буде цікавити не стільки питання про те, чим емпірично була Росія, скільки питання про те, що замислив Творець про Росію,

осязний розумом образ російського народу, його ідея» [3, с. 30]. Ці слова можна вважати головним принципом усієї його історіософії.

Він намагається охопити російській народ розумом, а робить це шляхом інтуїтивного проникнення у найбільш виразне та значне [Див.: 3, с. 236]. Тож через суб'єктивізм відбору рис та атрибутів російських менталітету та культури Бердяєв (у дусі російської традиції) замість реальної, нехай навіть суб'єктивно забарвленої, історії культури, надає схему, під яку підігнано ті або інші події та думки. Історія духу, таким чином, у концепції Бердяєва перетворюється на міф, ще один у довгому рядку інших. Філософія історії не може бути науковою, вона може бути лише профетичною, з точки зору Бердяєва. Світло майбутнього надає смисл історії. Світло абсолютного майбутнього надає смисл через гностичне одкровення, де, як у Соловйова, мовчання Бога є його Словом. «Та у цьому смислі будь-який гностик завжди “пророк”, який судить світ та свою добу в ім'я нового чи оновленого міфу, в ім'я ще одного нового проекту, – слушно зазначав Євген Барабанов. – При цьому гностичний міф легко набирає рис утопічної ідеології, що оголошує рятівне перетворення життя, виникнення нової людини та правду нової моралі» [1, с. 72]. Міф та ідеологія лежать в основі філософії історії Бердяєва. Й у цьому він є продуктом російської історіософської традиції повною мірою.

Одним з головних мотивів «*Русской идеи*» є визнання Бердяєвим того, що комунізм є сучасною трансформацією російської релігійності та втіленням «*русской идеи*», об'єктивацією духа. Тут Бердяєв протирічить своєму власному персоналізмові, що відкидає існування об'єктивного духа поза суб'єктом, поза особистістю. З його екзистенціалізмом дещо складніше. Авторитарні режими паразитують на екзистенційній самотності людини. Жах перед самотністю змушує «маленьких людей» вливатися у «*бодрые массы совслужащих*», товаришів або *parteinossen*, вручати свою долю до рук колективу або начальства, яке знає як влаштувати життя суспільства та кожного його члена. Навіть примусовий характер здійснення ідеалу викликає у розгубленої самотньої людини не стільки відторгнення, скільки радісне збудження («*Мы наш, мы новый мир построим – кто был ничем, тот станет всем!*»). Або хоча б співчутливе розуміння неминучості насильства «на перехідному етапі».

Вбачаючи вихідну ідею (правду) комунізму у свободі та справедливості, Бердяєв наче не помічає, що практика сталінського СРСР є надзвичайно далекою й від свободи, й від справедливості. Певний історичний романтизм змушує його вірити у те, що позбувшись «експлуататорів», соціалістична держава здійснила прорив до встановлення комуністичних принципів. За комуністичною риторикою він ніби не помічає дійсного життя. Залишаючись сам носієм міфічної свідомості, Бердяєв вірить «сталінському міфіві».

Неприйняття мислителем буржуазності як такої (а це також є ключовою рисою «*русской идеи*», якщо не нею самою) призводить до високої оцінки ним потенціалу перетворення комунізму: «Комунізм має бути подолано, а не знищено. У вищу стадію, що прийде після комунізму, має увійти й правда комунізму, проте звільнена від брехні. Російська революція пробудила та звільнила величезні сили російського народу. У цьому її головний смисл» [3, с. 296].

Але про яку брехню, від якої комунізм має бути звільнений, йдеться? Свого часу російський соціалізм стояв перед альтернативою: наголошувати на свободі чи на рівності. Вибір було зроблено на користь рівності. Й не в останню чергу через релігійну традицію. Саме заперечення буржуазного ладу у Росії вкорінено через неприйняття свободи. Якщо комунізм (читай – сталінізм) є органічним етапом розвитку *«русской идеи»* (російської релігійності), то чи не є його правдою саме заперечення свободи? Бердяєв (мислитель свободи!) через свою антибуржiazність готовий лояльніше ставитися до відсутності земного благоустрою, без якого свободи й бути не може. А що натомість? Здійснення утопічної *«русской идеи»*?..

Бердяєв наче забув, що «історія є полем свободи та боротьби. Добро та зло борються у світовому процесі через людину. У цій боротьбі особистість часто приречена стати жертвою безглузвих соціальних сил. Її тисне та губить не одна природа, але й історія. Й Бог чекає від неї опору діючим в історії силам зла» [9, с. 317]. Натомість «Бердяєв схилив свою горду голову перед історією, в одній з її найстрашніших й огидних фаз: перед комуністичною революцією» [9, с. 317]. Й це не було випадковістю. Раніше, у книжці *«Истоки и смысл русского коммунизма»* він писав, що у російській революції відбулося ототожнення російського месіанізму з месіанізмом пролетаріату. «Замість Третього Риму, – писав він, – у Росії вдалося здійснити Третій Інтернаціонал, й на Третій Інтернаціонал перейшло багато рис Третього Риму. Третій Інтернаціонал є теж священне царство, й воно теж засноване на ортодоксальній вірі. На Заході дуже погано розуміють, що Третій Інтернаціонал є не Інтернаціоналом, а російською національною ідеєю. Це є трансформацією російського месіанізму» [2, с. 118].

У 1945 році, як згадував Зайцев, «цей сивуватий благородний лев уявив, що ось тепер-то, після переможної війни, колишні вовки звернуться в овечок. Що спільного у Бердяєва зі Сталіним? А проте в Союзі радянських патріотів він під портретом Сталіна читав, в радянській паризькій газеті друкувався, емігрантам брати радянські паспорти радив (...) – здається, вважався у “них” майже своїм» [6, с.65-66].

Спроби зробити Бердяєва «майже своїм» здійснюються й нинішньою російською владою. Хоча у Посланні Федеральним зборам 2013 року В. Путін цитував не *«Русскую идею»*, а *«Философию неравенства. Письма к недругам по социальной философии»*, ідеї містичного характеру російської влади, всесвітньої місії Росії, особливого жертвовного характеру російського народу тощо, якщо не прямо, то опосередковано присутні в ідеологічних конструкціях Кремля.

Правий Борис Парамонов, коли зазначає, що Бердяєв у царині філософії російської історії зраджує власній філософії свободи. Так само він правий, коли пише, що тлумачення Бердяєвим російської історії ХХ ст. «дуже багатьох може спокусити, та й спокушає у нинішній посткомуністичній Росії. “Русская идея” Бердяєва є невірною книжкою, це спокуса й приваблення» [8].

Література:

1. Барабанов Е. В. «Русская идея» в эсхатологической перспективе / Е. В. Барабанов // Вопросы философии – 1990. – № 8. – С. 62-73.
2. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма / Н. Бердяев – М. : Наука, 1990. – 224 с.
3. Бердяев Н. А. Русская идея / Николай Бердяев – СПб. : Азбука-классика, 2008. – 318 с.

4. Бердяев Н. А. Судьба России. Опыты по психологии войны и национальности / Н. Бердяев – М. : Г.В. Леман и С.Н. Сахаров, 1918. – 240 с.
5. Бердяев Н. А. Философская истина и интеллигентская правда / Н. Бердяев // Вехи; Интеллигенция в России: Сб. статей 1909-1910 – М. : Молодая гвардия, 1991. – С. 24-42.
6. Зайцев Б. Бердяев / Борис Зайцев // Зайцев Б. Мои современники – Лондон : Overseas Publications Interchange Ltd, 1988. – С. 61-66.
7. Дни напряженной тревоги (Из дневника Л. Ю. Бердяевой. 1939-1945). Публикация Е. В. Бронниковой // Встречи с прошлым: Вып. 8. – М. : РГАЛИ, Русская книга, 1996. – С. 322-366.
8. Парамонов Б. К 50-летию со дня смерти Бердяева [Электронный ресурс] / Борис Парамонов – режим доступа: http://users.kaluga.ru/kosmorama/param_ber.html
9. Федотов Г. Н. А. Бердяев-мыслитель / Григорий Федотов // Новый град: Сборник статей : Под ред. Ю. П. Иваска – Н.-Й. : Издательство имени Чехова, 1952. – С. 301-318.
10. Чаадаев П. Я. Философические письма / П. Я. Чаадаев // Чаадаев П. Я. Статьи и письма – М. : Современник, 1989. – С. 39-146.

УДК 316.7

Мениг Л.В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

Додонов Р.О.

Київський університет імені Бориса Грінченка

МИФОЛОГИЧНІ ВИТОКИ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Стаття присвячена проблемі обумовленості гендерної ідентичності міфологічними сюжетами. Поряд з такими традиційними різновидами гендерної ідентичності як фемінність і маскуліність сьогодні з'явилися нові форми гендеру: гендерквір, пангендер, полігендер, агендер. Втім, в масовій свідомості продовжують панувати стереотипи, відповідно до яких гендер прив'язується до статі, обмежуючись бінарною опозицією «чоловік/жінка». Висувається гіпотеза про міфологічну обумовленість вказаних стереотипів. Метою статті є концептуалізація гендерних міфів із подальшою деконструкцією деяких з них (переважно давньогрецьких) та виявленням зв'язку між міфами і гендерною ідентифікацією. Методологічним підґрунтям дослідження є гендерний підхід, який розуміється як синтез соціальних, філософських, психологічних підходів для розв'язання проблеми гендерної нерівності. Автори доходять висновку, що стійкі уявлення про «сильну» та «слабку стать», що сьогодні існують в нашому суспільстві, сформувалися багато століть тому і сягають своїм корінням первісних міфів та легенд, релігійних переконань про роль жінки та чоловіка в суспільній ієрархії.

Ключові слова: *гендер, стать, маскуліність, фемінність, ідентичність, гендерквір, пангендер, полігендер, агендер.*

Мениг Л.В., Додонов Р.А. Мифологические истоки гендерной идентичности.

Статья посвящена проблеме обусловленности гендерной идентичности